

role of men in the public and private spheres. Very early on in the war, women were recruited into traditionally masculine occupations, including those that required the donning of uniforms, which functioned as 'outer, symbolic signs of masculine authority' (108). Moreover, men's monopolies over certain occupations, up to and including military service, broke down under the pressure of the war. As Kučera shows, all of this added up to the collapse of traditional gender roles, though not necessarily in the ways, and for the reasons, that are generally emphasised in the historiography of the period.

Scientific rationalisation and the pressures of war did not just reshape gender relations. What Kučera shows is that the politics of gender ultimately transformed the working class itself. While traditional working-class parties and institutions attempted to hold the line in terms of preserving male authority, ultimately in the face of weakening union membership and organisation and rising numbers of women in the workplace, these institutions were under pressure to adapt to the new conditions facing them. This transformation did not go uncontested, but in the end it shored up the institutions of working-class organisation at a key historical moment.

The final chapter plays with the idea of rationing, focusing on the increasingly volatile protest politics in Bohemia, especially in the final two years of war, which were defined by large-scale protests across the Habsburg lands, including Prague and Pilsen and other industrial town in Bohemia. Kučera engages E. P. Thompson's concept of 'moral economy' to interpret the wartime strikes and protests that took place in the Bohemian lands as far from the 'irrational' stirrings of women and children or more narrowly based strikes. He suggests that the disruptions were a manifestation of conflicts over the very meaning of 'justice' and 'morality' as protestors sought access to resources that they felt they were owed and that were being de-

nied to them and rejected the over-regimentation of their working lives (137). But he also shows how the tensions and conflicts that emerged from the conditions of war contributed to the making—and breaking—of new working-class solidarity by the war's end, through case studies of two different strikes in the summer of 1917 in Pilsen and Prague.

This final chapter bookends an impressive study of how the post-war Czech working class was forged through the crucible of the Great War. But rather than take the pressures created by food and labour shortages and increasing social divisions on the home front for granted, Kučera analyses precisely how the state's response to these crises, namely the implementation of policies based on expert knowledge and the reaction these policies provoked, reshaped the working class in the Bohemian lands. The book is a strong and much needed intervention into the historiography on the home front of the First World War in the Habsburg Empire and in East-Central Europe more broadly. The book is clearly in a dialogue with such work as Maureen Healy's *Vienna and the Fall of the Habsburg Empire*, but it is not just a retelling of the same story of the war in the Bohemian lands. Rather, it explains why those challenges played such important roles in reshaping the Czech working classes, their constituency, and their institutions. This, too, is a significant contribution to the historiography of the working class in the Bohemian lands. However, in my estimation, the strongest element of the book is its discussion of gender. Through his engagement with scientific discourses and the integration in public policy during the war years, Kučera provides a clear and convincing analysis that connects pre-war developments to the transformation of gender relations during the war. What he compellingly shows is that the reformulation of the gender hierarchy did not just remake family relations or lead to the enfranchisement of women, but it contrib-

Jelikož feministické hnutí vzniklo jako reakce na mocenské nerovnosti mezi muži a ženami ve společnosti, je zřejmé, že vždy silně vnímalo různé druhy nerovností, nejen mezi muži a ženami, ačkoli se některé nerovnosti vždy těšily větší pozornosti než jiné. Proto se nelze divit, že feministické hnutí a jeho představitelky a představitelé hlasitě kritizují etnocentrismus a anglocentrismus. Je však velmi těžké odpovědět na otázku, zda odmítání anglocentrismu konkrétně na tomto kongresu přispělo k tomu, aby bylo možné přenést lokální poznání a znalosti na globální úroveň.

Poznámky

1 Viz <http://cieg.iscsp.ulisboa.pt/en/>.

2 S největší pravděpodobností se jednalo o protest proti svržení brazilské prezidentky Dilma Rousseff.

OD VÝZKUMU ŽEN NA TRHU PRÁCE K FEMINISTICKÉ ANALÝZE GENDEROVANOSTI ORGANIZACÍ /

Hana Hašková

V letošním roce se na přelomu června a července, tak jako každý druhý rok, konal na britské univerzitě v Keelu devátý ročník mezinárodní interdisciplinární konference Gender, Work and Organization. Ta představuje fórum pro diskusi o současných tématech genderových studií. V tomto roce se jí zúčastnilo přes 400 účastnic a účastníků z více než 30 států z různých kontinen-

uted to the transformation of the post-war working class from its constitution to its goals. Given these significant contributions, his book is an essential read for anyone in-

terested in the social history of the war, the history of the working classes in Central Europe, and the war's effects on gender relations.

SVĚTY ŽENSKÉ PRÁCE / JAN MAREŠ

BAHENSKÁ, MARIE, HECZKOVÁ, LIBUŠE, MUSILOVÁ, DANA (EDS.). 2014.

O ŽENSKÉ PRÁCI. DOBOVÉ (SEBE)REFLEXE A POLEMIKY, PRAHA: MASARYKŮV ÚSTAV AV ČR, v. v. i.

„Říkalo se století ženy. Nikoliv. Přišla jen doba „ženské práce“. Slova Františky Plamínkové vyjadřují nejen názor národněsocialistické političky a význačné organizátorky českého ženského hnutí. Nesou v sobě i informaci o posunu optiky zkušené autorské trojice sestávající z Marie Bahenské, Libuše Heczkové a Dany Musilové, které předkládanou prací navazují jak na své předcházející samostatné publikace věnované dějinám ženského hnutí (Bahenská 2005; Musilová 2007) a ženského literárního světa (Heczková 2009), tak zejména na společnou publikaci *Iluze spásy* věnovanou feminismu v českých zemích (Bahenská, Heczková, Musilová 2011). Pro zveřejňování výsledků svého výzkumu zvolily již vyzkoušený model, kdy samostatné monografie předchází edice pramenů. Recenzované knize lze tedy rozumět jako pandánu edičního počínu *Ženy na stráž* (Bahenská, Heczková, Musilová 2010), jež se společně zařazují mezi nemnoho edic obdobně zaměřených na dějiny žen splývajících dosud v českém kontextu s dějinami rodovými. Pozornosti editorů se dosud těšila zejména témata politických dějin, v poslední době se na výsluní materiálův-edičních počínů hřejí práce memoárového charakteru, které znatelně rozšiřují spektrum dostupných ego-dokumentů. Otázce proměn genderových reprezentací se dosud věnovaly ediční počiny Jany Ratajové a Lucie Storchové zaměřené na (raný) novo-

věk, pro moderní dějiny jsou k dispozici pouze vysokoškolská skripta Jany Engelové. Druhé uvedené dílo nabízí 120 ukázek pokrývajících širokou paletu témat, včetně několika ukázek vztahujících se ke světu ženské práce. Proto není divu, že samy autorky se hlásí zejména k zahraničním vzorům (s. 14, pozn. 17).

Ve svém předcházejícím projektu se autorky věnovaly především feministickému myšlení, jeho zdrojům a inspiracím, otázce vzdělání a veřejného uplatnění ženy. Podmínky, zkušenosti a prožitky žen z (ne)uplatnění (ne)vzdělání však již v plné míře neobsáhly, byť některé příklady by mohly náležet do obou edic (srov. např. Bahenská, Heczková, Musilová 2010: 77–82). V jednom případě autorky dokonce sáhly po stejném textu v obou edicích, byť vždy v různém rozsahu (Bahenská, Heczková, Musilová 2010: 60–61; Bahenská, Heczková, Musilová 2011: 37–40). Proto lze samostatnému výzkumu na toto téma rozumět jako snaze odstoupit od dosud aplikované perspektivy dějin středostavovského myšlení neseného středně majetnými měšťanskými rodinami (Bahenská, Heczková, Musilová 2011: 121) a posunout ji směrem k intelektuálním dějinám přihlížejícím k sociálním předpokladům a kontextům, z nichž vyrůstaly. Právě výdělečná práce, držící ženu v práci deset i více hodin denně, byla nejčastěji považována za nepřítelku ženské emancipace:

tů. Tato konference je úzce svázána se stejnojmenným mezinárodním impaktovaným časopisem, který vyšel poprvé v roce 1994 a zaměřuje se na analýzu genderových vztahů a genderovanost organizací. Hlavními organizátorkami letošní konference byly Deborah Kerfoot (Keele University, Velká Británie) a Ida Sabelis (Vrije University, Nizozemsko). Hlavní přednášku, zkoumající intersekcionalní hegemonické sociální formace, diverzitu v organizacích a způsoby výuky v rámci studií diverzity, měla na konferenci Melissa Steyn (University of the Witwatersrand, Jižní Afrika). Jednotlivé panely, ve kterých byly prezentovány příspěvky, zahrnovaly tematické celky zaměřující se na překerní práci a její budoucnost; emoční práci a sexualizaci práce; práci cizinců; práci a organizace v kontextu genderu, tříd a dalších zdrojů nerovností, včetně ne/heterosexuálních identit; feministickou analýzu živých a neživých aktérů a genderové vztahy v organizacích; podnikání a jeho vztahy k genderovým stereotypům; platové nerovnosti mužů a žen; genderované pracovní dráhy ve světě nejisté práce a v mezinárodních organizacích. Nechyběly ale ani panely zaměřené na maskulinitu; psaní; genderové dopady rodičovství; genderovou analýzu produkce znalosti a vzdělávání; vědeckou excelenci, genderovou změnu, manažerismus a nově se objevující vědní politiky. Zahrnuty byly také aktivisticky laděné tematické panely zaměřené na studia rezistence, kolektivních akcí a podpory genderové rovnosti v organizacích, dále metodologicky orientované tematické celky soustřeďující se na metodologie ve výzkumu genderu a organizací a také nově se rozvíjející směr postkvalitativní metodologie.

Rovněž z důvodu vysoké účasti světově známých představitelk genderových studií měla konference velmi vysokou akademickou úroveň. Myra Marx Ferree (University of Wisconsin, USA) se zamýšlela nad významy a jmény genderového mainstreamingu v kontextu USA. Mieke Verloo (Radboud University, Nizozemsko) si kladla otázku, v jakých prostředích a jaké vědění o genderu a pohla-

„Práce žen, jež rozlamuje hospodářská pouta, vážíci ženu k muži, odstraňuje tím také hospodářskou závislost na něm a připravuje základ pro plnou sociální rovnoprávnost obojího pohlaví. Ale většina zaměstnaných žen nenabývá s touto samostatností vůči muži ještě nikterak své svobody; neboť ona upadá do nového otroctví námezdního, z něhož pro ni vyplývají všechny nesnáze a trampoty člověka, vydaného na milost moderního kapitalismu“ (Právo lidu 1899).

Edici otevírá úvodní studie, jež má být „shrnutím výsledků dosavadního výzkumu, ale současně přípravným textem k další práci“ (s. 9). Popisuje základní linie, v nichž se bylo možno setkat s prací žen, ať již se jednalo o ošetrovatelky, učitelky, pracovnice pošt a telegrafů a později první intelektuálky z měšťanských řad vykonávající svobodná a jiná povolání, přes tovární práci až po práci domáckou (*Heimarbeit*) a práci služebné. Autorky pracují s (těžko zpochybnitelnou) tezí, že ženský rod byl po celé sledované období – tedy od 60. let 19. století do počátku 50. let 20. století – konstruován jako doplňkový (s. 9–10) vůči mužskému genderu bez ohledu na jejich obsahové proměny, pročež se diskurs genderových vztahů měnil výrazně pomaleji než sociální situace, na niž reagoval. Od diskursu ženy jako slabšího pohlaví se rovněž odvíjela i jejich pracovněprávní ochrana podporující zachování biologického zdraví ženy a tím i její „podstaty“ (s. 25). Tato konceptualizace genderových vztahů, která je zaměřena na rozšiřování pole působnosti (ve smyslu činností vykonávaných ženami za úplatu) nebere v úvahu a netematizuje difference/podobnosti mezi mužským a ženským světem práce.

Autorky se kriticky stavějí vůči dobové imaginaci oddělených sfér, jež mužům přisuzovala práci produktivní a ženám – v ideálním případě – práci reprodukční. Výběrem a chronologickým řazením dokumentů vytvářejí naraci o doplňkové povaze ženského rodu, kterému ani státněsocialistické panství nepřineslo nic jiného než skleněný strop a „dvojí zaměstnání“. Ve svém výkladu však spojují osvojení si dobře

vykonávané neproduktivní práce jako předpokladu pro činnost veřejnou až s argumentací uplatňovanou po druhé světové válce (s. 212 an.), ačkoliv se s ní lze setkat již před válkou první (Gelmarová 2011: 48). Uplatňování této argumentace bylo spojeno s proměnou sebe prezentace ženy z *Hausfrau* v *Home Managerin*. V této souvislosti by bylo zajímavé zjistit, dostalo-li se v českých zemích ohlasu návrhu Ellen Key, aby byla zavedena mzda za mateřství (Saurer 2014: 102–103), což by představovalo završení této proměny.

Pro zpřístupnění zvolily autorky zejména „[z]áměrně [...] méně známé či dosud needitované texty převážně z denního tisku, ženských profesních článků a memoárů [...]“ nabízející „typologický průřez diskusemi o ženské práci“ (s. 9–10). Zdá se, že záměrně opomíjejí fikční tvorbu (beletrii) ve prospěch žurnalistických, názorových a vzpomínkových textů, což je bezpochyby legitimní krok. Na straně druhé se tím autorky připravily o zajímavý zdroj umožňující pokrýt širší tematické pole ženských pracovních aktivit (viz dále), který rovněž spoluutvářel sociální realitu a rámoval výpovědi o ní.

Z konkrétních ukázek pak vedle již uvedených témat zaujmou zejména rozsáhlý vzorek českého (nejen denního) tisku reflektujícího průběh ankety o ženské práci, jež se uskutečnila ve Vídni v roce 1896, výběr vystoupení z Prvního sjezdu žen českoslovanských (1897), studie Terézy Novákové *Práce žen v Čechách* shrnující výsledky ankety o domácí práci či Olgy Stránské *Ženská otázka a válka* reagující na situaci, v níž muži zvolna vymizeli z každodenního života. Jejich místo zaujímaly postupně ženy, které však narážely na dvojí bariéru: potřebu osvojení si dovedností nutných pro uplatnění na proměněném trhu práce a „neuvědomělou pohlavnost“ vyznačující se nedostatečným osvojením „pravé sebekázně“ (s. 161–162). Zajímavé jsou rovněž ukázky věnované ženám na poštách, doktorkám a lékárníkám i služebným, jež stály dosud spíše na okraji zájmu sociálních i ženských dějin.

ví se může stávat pravdou. A Patricia Lewis (University of Kent, Velká Británie) v tematickém panelu zaměřeném na zkoumání růstu popularity umírněných feminismů upozorňovala společně s dalšími na to, jak se tyto feminismy zřikají základních feministických hodnot nebo je opomíjejí, byť některým ženám individuálně pomáhají překonat bariéry k dosažení ekonomického a společenského úspěchu. Svým individualistickým zaměřením však opomíjejí většinu ostatních žen a podceňují podmínky, v jejichž rámci lidé utvářejí své volby i preference.

Kromě tematických panelů bylo možné se účastnit také metodologicky a aktivisticky zaměřených konferenčních workshopů. Aktivismus zde byl orientován směrem dovnitř akademického prostředí. Zhodnoceny byly jednak konkrétní strategie zaměřené na eliminaci genderových nerovností v akademických organizacích, jednak se zde představila mezinárodní síť VIDA (<http://www.vidascholars.org/>), orientující se na podporu žen v akademickém prostředí na různých stupních pracovní kariéry. Metodologické workshopy se soustředily zejména na metody kvalitativní a postkvalitativní. Diskutovalo se však také o trendech digitalizace, kvantifikace, stanovování kritických hranic a vizualizace a s nimi se rozvíjejících technikách výzkumu, a to jak z hlediska jejich vlivu na transformaci výzkumného prostředí, tak také z hlediska možností jejich využití ve feministickém výzkumu. Zdařilý devátý ročník konference ukázal, jakými různými, výše uvedenými směry se opět posunul výzkum genderu a organizací, od původního zaměření na pozice žen na trhu práce a v organizacích k feministické analýze genderovanosti organizací, jež strukturují náš každodenní život a spoluutvářejí významy, které ovlivňují naše vědění.

Již nyní, po skončení devátého ročníku konference, byla vyhlášena výzva pro organizátorky a organizátory tematických panelů desátého ročníku konference, která se bude konat v červnu 2018 v Austrálii. Hostit bude Macquarie University v Sydney. Hlav-

Většina příspěvků postihuje období do roku 1918, a to zejména s důrazem na období po roce 1890. Čtenář si téměř nevšimne skoku mezi léty 1874 a 1886 mezi čtvrtou a pátou ukázkou, což dokládá velmi pomalou evoluci diskursu ženské práce. Z prvorepublikového období si pozornost zaslouží zejména ukázka z *Knihy ženských zaměstnání. Praktického rádce při volbě povolání dívek* psycholožky Juliany Lancové nebo výběr ze vzpomínek Albíny Palkoskové-Wiesenbergerové o nelehkých počátcích žurnalistek. Výběr textů je poměrně široký a postihuje jak komunistické, tak agrární milieu, přesto jsem se nemohl ubránit dojmu, že některá z klíčových témat zůstala opomenuta, ať již se jedná o „tlak na ženy pracující na místech mužů, aby ho uvolnily a vrátily se zpět do domácnosti“ (Bahenská, Heczková, Musilová 2011: 171), či přiblížení nově vzniklého povolání sociální pracovníce (srov. s. 24). Zaskočí zejména opominutí druhé republiky a pouze jedna ukázka z období protektorátu Čechy a Morava, ačkoliv právě tehdy „[p]ráce, byť vynucená, poskytovala ženám vlastní příjem a s ním spojenou nezávislost“ (Bahenská, Heczková, Musilová 2011: 177). Naopak by bylo škoda nedočíst poslední příspěvek uzavírající knihu, jímž je značně kritický text z *Vlasty* z roku 1956 popisující setrvačnost tradičního myšlení, které namísto deklarované emancipace ženy bylo prodlouženou rukou (malo)měšťanských společenských vzorů jednání.

Lze-li dále autorkám něco vytknout, pak to, že v edici omezily otázku žen ve službách na problematiku služebných a opomenuly ženy v obchodě (prodavačky), které v roce 1910 vykazovaly čtvrtinové zastoupení, a pohostinství (Eigner 2010: 453–455), i nárůst počtu přivydělávajících si žen, snažících se sloučit rodinu a práci (Horská 1983: 716). Druhou výtku lze navázat na sympatický nárok činěný autorkami v *Iluzi spásy*, jež se nechtěla programově omezovat na českojazyčné prostředí a adjektivum „český“ znovu nabylo svého zemského významu (Bahenská, Heczková, Musilová 2011: 15). Německojazyčná produkce – v Čechách

19. století jistě významná, ať již jako inspirace či kontrast – je zahrnuta pouze ve dvou případech. V prvním se jedná o (teritoriálně německé) vystoupení Rudolfa Virchowa na berlínské konferenci ženských spolků zaměřené na problematiku žen ošetřovatelek, ve druhém jde o text seznamující s organizační strukturou rakouské živnostenské inspekce. Stranou tak zůstává například jeden z prvních ucelenějších popisů dělnického života začínajícího redaktora *Prager Zeitung* Theophila Pislinga *Die Nationalökonomische Briefe aus dem nordöstlichen Brieften* (1856) či pozdější sociálněinvestigativní reportáže Maxe Wintera. Stranou pozornosti rovněž stojí bohatá činnost rakouské statistické komise vydávající například i publikace věnující se příjmové struktuře – *Die Verteilung des Einkommens in Österreich* (1907) – zabývající se i příjmem žen, či Německou sociálně demokratickou stranou vydaná publikace *Das Denkmal der unbekannten Proletarierin* (1937), shrnující dějiny německy mluvících a socialisticky smýšlejících dělnic v českých zemích, včetně jejich odborového sdružování, jež také není v edici zastoupeno, ačkoliv se jistě jednalo o součást světa ženské práce.

Nicméně je třeba mít stále na paměti, že se jedná o dílo přípravné a mapující terén, jež pero českých historiků a historiček dosud téměř úhrnem nepopsalo. Přes drobné nedostatky je představený výbor textů velmi záslužným počinem a přínosným příspěvkem pro široce pojaté sociálně-kulturní dějiny 19. a 20. století, který práci žen nasvědčuje z mnoha úhlů. S napětím lze proto očekávat závěrečnou monografii a doufat, že se autorkám podaří další kvalitní počín.

Literatura

- Bahenská, M. 2005. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri & SLON.
- Bahenská, M., Heczková, L., Musilová, D. 2010. *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky.

ními organizátorkami konference budou Alison Pullen (Macquarie University, Austrálie), Anne Ross-Smith (Macquarie University, Austrálie) a editorky časopisu Deborah Kerfoot (Keele University, Velká Británie) a Ida Sabelis (Vrije University, Nizozemsko).

Zájemkyně a zájemci musí poslat své návrhy na organizaci tematických panelů do 1. 6. 2017 na e-mailovou adresu alison.pullen@mq.edu.au. Při výběru tematických panelů budou upřednostněny ty, které jsou navrženy mezinárodními týmy zkušených výzkumníků a výzkumnic. Ty jsou povinny vybrané příspěvky recenzovat. V případě návrhu stejnojmenného monotematického čísla do časopisu Gender, Work and Organization však všechny články procházejí plným recenzním řízením.

Abstrakty jednotlivých příspěvků budou po vyhlášení vybraných tematických panelů zasílány do 1. 11. 2017. Rozhodnutí o jejich přijetí musí organizátorky a organizátoři jednotlivých panelů zaslat během jednoho měsíce.

Více informací, a zejména informace o preferovaných tématech pro rok 2018, lze najít na webových stránkách časopisu Gender, Work and Organisation.¹

Poznámky

¹ Viz [http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/\(ISSN\)1468-0432](http://onlinelibrary.wiley.com/journal/10.1111/(ISSN)1468-0432).